

Wira bruk

Rapport 2014:38

Antikvarisk medverkan vid omläggning av tak
på stora smedjan vid byggnadsminnet Wira bruk.

Roslags-Kulla socken,
Österåkers kommun,
Uppland.

Karin Myhrberg
Bebyggelseantikvarie

WIRA BRUK

Antikvarisk medverkan vid omläggning av tak på
stora smedjan vid byggnadsminnet Wira bruk,
Roslags-Kulla socken, Österåker kommun, Uppland.

Karin Myhrberg
Bebyggelseantikvarie

Fig.1. Stora smedjans södra takfall efter genomförda takarbeten. LP_2014_00291.

INNEHÅLL

Administrativa uppgifter	6
Sammanfattning av utförda åtgärder	7
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	7
Utförda åtgärder	9
Avvikelser från arbetshandlingar	12
Iakttagelser under omläggning av tak	12
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	12
Övriga handlingar med relevans för ärendet	13

Administrativa uppgifter

Objekt:	Stora smedjan, Wira bruk
Socken:	Roslags-Kulla
Kommun:	Österåker
Landskap:	Uppland
Länsstyrelsens beslut:	dnr 434-32061-2011 samt 434-39792-2014 för kompletterande bidrag
Byggherre/beställare:	Stiftelsen Wira Bruk
Entreprenör:	Östanå Byggnads AB
Antikvarisk medverkan:	Stockholms läns museum genom Karin Myhrberg
Byggnadstid:	September-november 2014
Antikvarisk slutbesiktning:	2014-11-21

Fig.2. Stora smedjans södra långsida före genomfört arbete. Taket sviktade över entrén. LP_2014_00193.

Sammanfattning av utförda åtgärder

Stora smedjans tegeltak har lagts om och ett antal takstolar som hade rötskador har åtgärdats.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Wira klingebruk grundades av Claes Fleming under 1600-talets början. Den första smedjan uppfördes på 1630-talet i samband med trettioåriga kriget. 1635 fick Wira bruk sitt första privilegiebrev och 1646 fick bruket ensamrätten på vapenleverans till kronan. Bruket miste dessa privilegier 1775, vilket ledde till att Wira bruk började tillverka liar, yxor och knivar.

Stora smedjan är uppförd under 1790-talet på grunden efter en nedbrunnen äldre smedja. Stora smedjan täcks av ett sadeltak med invändigt öppen takstol där takteglet ligger direkt på bärläkten. Smedjan var i bruk fram till 1920-talet. När arbetet vid smedjan upphörde förföll byggnaden.

Stiftelsen Wira bruk bildades 1964 för att ansvara för bruksmiljön. 1964-1970 genomgick stora smedjan en omfattande restaurering.

1995 utfördes reparation och byte av skadat virke i några takstolar och bärande konstruktion efter åtgärdsförslag av Krister Berggren Byggekonsult AB. 2010 utfördes en översyn och uppmätning av taket samt förstärkningsarbeten på takstolarna.

De två smedjorna i Wira bruk blev byggnadsminnesförklarade 2002.

Fig.3. Stora smedjans norra långsida före genomförda arbeten. LP_2014_00194.

Fig.4. Foto taget inne i smedjan före genomförda arbeten. LP_2014_00195.

Fig.5.

Flera olika sorters tegelpannor med olika mått låg på taket.

På bilden syns en äldre handslagen tegelpanna från Ragnhildsborg tegelbruk, Södermanland och en från 1960-talet tillverkad på Vittinge tegelbruk.
LP_2014_00196.

Utförda åtgärder

Smedjan täcks av ett sadeltak med invändigt öppen takstol där takteglet ligger direkt på bärläkten utan underliggande taklag. Takteglet är enkupigt och består främst av gammalt handslaget tegel av flera olika sorter, men också pannor som troligen tillkom vid renoveringen på 1960-talet. Taknocken bestod före åtgärderna av brädor och var liksom vindskivorna omålade. Två höga skorstenar finns på det norra takfallet och tre på det södra. Arbetet omfattade omläggning av takpannor, upprätning av tak, reparation av skadade takstolar och tillverkning av nya skorstensbeslag.

Det tidigare tegeltaket monterades försiktigt ner och hela tegelpannor sparades för att återanvändas. De tegelpannor som var i dåligt skick kasserades. Knappt hälften av takpannorna kasserades.

Taket sackade över entrén på den södra långsidan. Detta har åtgärdats genom att en kil i timmer har satts in mellan remstycke och takstolens tass och stödben vid fyra av takstolarna mitt på den södra långsidan.

Borrprover har tagits på takstolarna, vilket visade att de överlag var i gott skick med god hållfasthet. Rötskador fanns dock på flera av takstolarna, vilket har åtgärdats genom att delar har bytts ut till nytt virke på totalt sex takstolar. På takstolarnas högben har papp lagts innan läkt har monterats, för att skydda takstolarna mot fukt.

Ny läkt har tillverkats och strukits med en blandning bestående av lika delar linolja, brun tjära och balsamterpentin. De tidigare tegelpannorna som var i gott skick har lagts på det södra takfallet, som är det mest synliga. Det norra takfallet har lagts med begagnat tegel från 1900-talets mitt. De nyinköpta begagnade tegelpannorna är något smalare och längre än de pannor som tidigare låg på taket. Vissa av takpannorna är märkta med Vittinges stämpel. Lager av både de tidigare takpannorna och de nyinköpta finns.

Vindskivor och taknock har ersatts med nya som har målats svarta med en blandning av tjära och linolja.

Nya skorstensbeslag har tillverkats för samtliga skorstenar, eftersom de tidigare beslagen inte passade efter att taket hade rätats upp.

Befintlig takränna på norra långsidan har behållits.

Under arbetets gång har byggnaden delvis stått öppen, vilket har gjort att det har regnat in under en period på några veckor. Några skador till följd av detta har under arbetets gång inte visat sig. Efter några veckor täcktes byggnaden med presenning för att skydda byggnadsstommen mot nederbörd.

Fig.6.
Delar av takstolar har
bytts ut till nytillverkade.
LP_2014_00292.

Fig.7. Taket efter genomförda åtgärder. LP_2014_00293.

Fig.8.
Det södra takfallet
efter genomförda arbeten.
LP_2014_00294.

Fig.9. Det norra takfallet efter genomförda arbeten. LP_2014_00295.

Fig.10. Nedplockade äldre tegelpannor. Här med stämpeln SP, S:t Petri nyckel. LP_2014_00296.

Avvikelser från arbetshandlingar

Strykning av läkten ingick inte i arbetshandlingarna.

Iakttagelser under omläggning av tak

Vid en snabb inventering av de äldre nedplockade tegelpannorna påträffades fyra olika stämplor: DDK, SP, RB och AFL. Tegelpannor märkta med DDK kommer från tegelbruket vid Kalkudden nära Mariefred, som var ett av Södermanlands största. Från 1770-talet fram till 1795 ägde Didrik Duvall bruket och hans initialer tillsammans med K för Kalkudden bildar kombinationen DDK. Pannor märkta med SP, S:t Petri nyckel, ska ha tillverkats i Lübeck mellan 1646 och 1759 och har tidigare påträffats i bl a Stockholm och Visby. RB står för Ragnhildsborg tegelbruk, Södermanland. Om stämpeln AFL har det inte hittats någon information under arbetets gång.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Arbetet har utförts varsamt och med hänsyn till byggnadens kulturhistoriska värde.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

Wira bruk – Antikvarisk medverkan vid översyn av taket på Stora smedjan. Byggnadsminnet Wira bruk, Österåkers kommun Lisa Sundström, Stockholms läns museum, 2010.

Wira bruk Stora smedjan, Lilla smedjan: Antikvarisk besiktning med åtgärdsförslag (2008) Reichmann antikvarier AB

